

WSTĘP DO ROZWAŻAŃ NA TEMAT ETYKI NAUCZYCIELA I UCZNIĄ W TRAKCIE PROCESU OCENIANIA I EGZAMINOWANIA

Autorka przypomina, że uczeń ceni w nauczycielu szczerłość i uczciwość, ale jest w Polsce społeczne przyzwolenie na ściąganie. Podkreśla wagę problematyki oszustwa egzaminacyjnego.

Zagadnienia związane z kulturą oceniania i egzaminowania należą do niezwykle interesujących, a w dobie reformy polskiego szkolnictwa – szczególnie aktualnych. Doświadczenia bieżącego roku, powstałe w trakcie pierwszych egzaminów zewnętrznych po szkole podstawowej i gimnazjum, zachęcają do analizy i refleksji na temat moralnych aspektów oceniania szkolnego.

Powołanie nauczycielskie na przestrzeni wieków zmieniało swój charakter. Na tle różnorodnych sytuacji politycznych, kulturalnych i gospodarczych ewoluowały nie tylko podstawowe cele i zadania pedagogów, ale również tradycje moralne.

Etyka stanowi ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej. Wyróżnia się etykę autorską, lekarską, nauczycielską, chrześcijańską i inne¹. Specyfika zawodu nauczyciela polega przede wszystkim na nieustannych stosunkach interpersonalnych. Codzienne kontakty nauczyciel – uczeń – nauczyciel stanowią interesujące pole badawcze w zakresie etyki zawodowej. 36%-wyjątkowa zależność pomiędzy życzliwością i akceptacją nauczyciela a kondycją i postępami jego wychowanka nadaje szczególnego znaczenia uwagom na temat etyki zawodu. Rozważania dotyczące problematyki moralnej nauczyciela znalazły wyraz w dwóch nurtach refleksji: dążeniu do określenia ideału nauczyciela oraz sprecyzowania kodeksu moralnego². Próby określenia zespołu norm i zasad postępowania pedagogicznego podejmowane były wiele razy (M. Kozakiewicz 1971, B. Niemierko 1992, 2001) i uwzględniały nieustanną ewolucję tego zawodu. Jak w reformowanej polskiej szkole XXI wieku kształtują się pożądane postawy nauczycieli i uczniów? Które wartości wydają się szczególnie istotne? Czy dokonujący się postęp naukowo-techniczny zmienił charakter i zakres zasad obowiązujących zarówno egzaminujących, jak i egzaminowanych?

Wykonywanie pracy nauczyciela implikuje sytuacje, które zmuszają do decydowania, dokonywania wyborów i podejmowania ryzyka na własną odpowiedzialność. Twórczy pedagog nie stroni od takich zadań. Jego rolą jest „dokonywanie swobodnych wyborów spośród

¹ Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, PWN, Warszawa 1978, s. 559.

² Muszyński H., *U podstaw etyki zawodowej nauczyciela*, (w:) Sarapata A. (red.), *Etyka zawodowa*, KiW. Warszawa 1971, s. 125-128.

alternatywnych pedagogicznych rozwiązań sytuacji”³. Okazuje się jednak, że od lat swoboda nauczycielska w obrębie oceniania szkolnego pozostaje pod wpływem różnych grup. Naciski na nauczyciela w celu wystawiania przez niego wyższych ocen pojawiają się nadal i to w różnych sytuacjach. Presja rodziców, właściciela prywatnej szkoły, dyrekcji czy nawet organu zarządzającego w praktyce nie jest wcale łatwa do pokonania. Szczególnie, że często jej celem jawi się dobro poszczególnych uczniów (przyjęcie do dobrej szkoły, profilowanej klasy stwarzającej lepsze warunki rozwoju, przyznanie internatu czy otrzymanie stypendium) lub interes szkoły (wysoki wskaźnik postępów w nauce, średnia ocen, wskaźnik frekwencji, wysokie miejsce w rankingu itp.) Wprowadzenie jednolitego systemu egzaminów zewnętrznych pozwala mieć nadzieję na oddalenie od nauczyciela wspomnianych dylematów moralnych. Pojawia się jednak niebezpieczeństwo ograniczenia odpowiedzialności pedagoga za wyniki pracy dydaktycznej oraz zwiększenia jego dystansu do ucznia.

Każdego praktycznie dnia w szkole uczeń zostaje poddawany ocenie. On sam, rodzice, pewne instytucje (szkoła, uczelnia itp.) a nawet koledzy zostają informowani o wynikach jego kształcenia. Integralną częścią oceny jest bowiem komentarz obejmujący: warunki uczenia się, sposób uzyskania informacji o wyniku (i poprawnej jego interpretacji) oraz sposobu wykorzystania tej informacji w toku dalszego uczenia się⁴. Prawidłowe sformułowanie i komunikowanie oceny uczniowskiej stanowi umiejętność złożoną i odpowiedzialną. Pozostając w zgodzie z sokratycznymi tradycjami etyki nauczycielskiej, za główny cel oceniania przyjęto uważać poszukiwanie oraz pomoc w poznawaniu obszarów wiedzy i niewiedzy. Według nauczycieli do najważniejszych i niezbędnych w zawodzie wartości można zaliczyć: obowiązkowość, humanitaryzm, tolerancję i samokrytycyzm⁵. Z punktu widzenia ucznia do priorytetowych cech moralnych nauczyciela należą: sprawiedliwość, słowność i wyrozumiałość. W warunkach szkolnych równoległe ze sprawiedliwością wyrównawczą (ocenie według efektów, rezultatów pracy oparte głównie o zasady formalne) oczekiwana jest również sprawiedliwość rozdzielnicza⁶ dopuszczająca możliwość oceny według wysiłku, wkładu pracy, stopnia trudności podjętego zadania. Z realizacją postulatu głęboko rozumianej sprawiedliwości mamy do czynienia nie tylko w ośrodkach amerykańskich⁷, ale również w wielu polskich szkołach (najczęściej niepublicznych) preferujących śródroczne nieformalne oceny opisowe.

Obok teoretycznie modelowanej postawy nauczyciela na uwagę zasługuje również ideał kreowany przez samych uczniów. Uczeń co prawda może nie dostrzegać pewnych cnót moralnych lub mieć ma trudność w ich wartościowaniu, jednak wydaje się, że warto przywrócić się najczęściej artykułowanym przez niego postulatami. Z badań przeprowadzonych czterdzieści lat temu⁸ wynika popularność takich cech jak: sprawiedliwość, konsekwencja, cierpliwość oraz wyrozumiałość. Zestaw cech docenianych przez młodzież nie uległ większym transformacjom.

³ Kozakiewicz M., *Z problemów etyki zawodowej nauczyciela*, (w:) Sarapata A.(red.), *Etyka zawodowa*, KiW, Warszawa 1971, s. 159.

⁴ Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, WsiP, Warszawa 1999, s. 240.

⁵ Szewczyk K., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, WN PWN, Warszawa 1998, s. 14.

⁶ Ibidem, s. 56.

⁷ Brookhart S. M., *Teachers' Grading Practices: Meaning and Values*, "Journal of Educational Measurement" 1993 nr.2.

⁸ Okoń W., *Problemy osobowości nauczyciela*, (w:) Okoń W.(red.), *Osobowość nauczyciela. Rozprawy*, PZWS, Warszawa 1959, s. 16-17.

Współczesny, idealny nauczyciel, według młodzieży licealnej⁹:

- „nigdy nie poniża ani nie wyśmiewa się z ucznia”,
- „w jasny sposób przedstawia swoje wymagania”,
- „traktuje wszystkich uczniów podobnie”,
- „potrafi przyznać się do pomyłki czy błędu (potrafi przyznać rację uczniowi)”,
- „podaje kryteria oceniania przed klasówką lub pytaniem”,
- „pisze wyraźnie zadania na klasówkach”,
- „nie ocenia wyglądu, ubrania czy zachowania, kiedy ocenia wiedzę z danego przedmiotu”,
- „nie postępuje inaczej niż mówi”,
- „jest na bieżąco – nie tylko ze swojego przedmiotu, ale śledzi postęp technologiczny, ma swoje zainteresowania”,
- „potrafi zrozumieć, o co mi chodzi (nie zawsze potrafię wyrazić swoje myśli w sposób poprawny: brakuje mi słów, czasami się jąkam i wtedy cierpliwie czeka lub naprowadza)”,
- „nie kłamie”,
- „jest sprawiedliwy i wyrozumiały”,
- „interesuje się uczniem”,
- „zna moje imię i nazwisko”,
- „zwraca się do mnie po imieniu”,
- „nawet jak stawia jedynkę pociesza i daje możliwość poprawienia”,
- „uważnie słucha ucznia i nie przerywa”,
- „nie dąży za wszelką ceną do przyznania mu racji”,
- „potrafi docenić wkład pracy a nie tylko rozwiązanie zadania”,
- „jest mądry i sam czegoś się uczy (np. języki, sport, komputery)”,
- „jest systematyczny i przewidywalny”,
- „jest konsekwentny, ale bez przesady (można z nim dyskutować)”.

Chociaż uczniowie określili znacznie więcej pożądanych u nauczyciela cech przedstawiono jedynie te, które pojawiały się najczęściej. Wymienione uwagi stanowią podstawę do refleksji na temat kondycji oceniania szkolnego. Błędne postawy nauczycieli wobec oceniania: zaniedbanie, rezygnacja, metoda kija i marchewki, nadgorliwość czy zmiana reguł w toku gry¹⁰ są jak widać dostrzegane przez samych wychowanków.

Całokształt działań pedagogicznych nauczyciela postępującego etycznie podporządkowany jest dobru ogólnemu, jakim jest wychowanie człowieka dobrego, mądrego i uczciwego. Sytuacja oceniania i egzaminowania wymaga od nauczyciela stworzenia takich warunków, które zabezpieczają uczciwość uczniów¹¹. Sprostanie tym zadaniom wydaje się szczególnie trudne, zwłaszcza jeśli przypomniemy szkolne tradycje zwane ściąganiem. W przedwojennej monografii¹² przedstawiono przyczyny, klasyfikację a nawet zależności pomiędzy osobowością nauczyciela a częstotliwością użycia ściąg przez jego uczniów. Poblażanie nieuczciwym formom pracy nierzadko mylona jest z wyrozumiałością nauczyciela i występuje w naszych szkołach zbyt często.

⁹ Badania sondażowe przeprowadzono w latach 1994-2001 w kasach licealnych I PLO w Szczecinie; przedstawiono oryginalne sformułowania uczniowskie.

¹⁰ Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WsiP, Warszawa 1997, s. 20-22.

¹¹ *Ibidem*, s. 225.

¹² Schreiber I., *Ściąg w praktyce szkolnej*, Księgarnia Nauka i Sztuka, Kraków 1938.

Z własnych obserwacji poczynionych w trakcie dziesięcioletniej praktyki nauczycielskiej wynika, że wiele form dawnego ściągania przetrwało do dnia dzisiejszego. Pisemne harmonijki i rolki na zapalkach należą już co prawda do rzadkości, ale klasyczne wymienianie się zeszytami, podpowiedzi ustne, gestykulacja są nadal popularne. Nie spotyka się już praktycznie ściąg wymagających dużego nakładu pracy bądź dodatkowej nauki – alfabetu Morse'a, tajnych kodów czy szyfrów. Nie zmieniło się również etyczne podejście uczniów do ściągania zgodne z zasadą cel uświęca środki. Jedyną porażką jest przechwycenie ściąg przez nauczyciela i zdemaskowanie nieuczciwie postępującego ucznia.

Tolerowanie, aprobowanie ściąg w szkole przez nauczycieli wydaje się jednym z poważniejszych błędów. Nie tylko pozwala na fałszowanie faktycznych wyników nauczania, ale niesie za sobą znacznie poważniejsze skutki. Przyzwyczajają do szukania sposobów omijania zadań, zniechęca do pracy, osłabia logikę myślenia a przede wszystkim wdraża do stosowania innych nieuczciwych form komunikowania się. Brak reakcji ze strony nauczyciela na przejawy uczniowskiego ściągania w połączeniu z neutralnym lub pozytywnym 24% – stosunkiem rodziców do problemu staje się punktem wyjścia do podszywania się pod cudze wypowiedzi, kopiowania, fałszowania zaświadczeń, zwolnień czy podpisów. Warto przypomnieć, że za ostatnie z wymienionych czynów grozi odpowiedzialność karna. Przemykanie oka na „drobne” fałszerstwa uczniów w wieku szkolnym może stać się przyczyną zachwiania norm moralnych w życiu dorosłym.

Opublikowane raporty Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu dotyczące tegorocznego zewnętrznego egzaminu gimnazjalnego potwierdzają przypuszczenia o pewnych nieprawidłowościach. Nieuczciwość objawiała się między innymi pozostawianiem (do poprawy) prac w szkole po zakończeniu testu, używaniem identycznych długopisów przez uczniów i członków komisji, zsuwaniem ławek. Niestety w Polsce ściąganie stało się cnotą¹³. Społeczne przyzwolenie nieuczciwości usprawiedliwiają wypowiedzi znanych aktorów, polityków, którzy z dumą wspominają własne ściąganie w czasach szkolnych. Przeciwdziałanie i tępienie zjawiska ściągania w szkole wymaga od współczesnego nauczyciela zaangażowania, konsekwencji i wiedzy. Niespotykany szybki rozwój technologii informacyjnej spowodował powstanie zupełnie nowych form ściągania szkolnego. Do najbardziej aktualnych można zaliczyć:

- ściąganie za pomocą SMS-ów (przekazywanie i odbieranie wiadomości podczas kłóśki wewnątrz klasy i poza nią),
- drukowanie ściąg za pomocą drukarki komputerowej z dostosowaniem rozmiaru i koloru czcionki a nawet rodzaju papieru lub folii,
- kserowanie zeszytów, książek i innych materiałów,
- kopiowanie gotowych prac lub ich części zamieszczonych w Internecie.

Do bardziej wyrafinowanych, choć sporadycznych prób ściągania można zaliczyć pisanie na banknotach oraz słuchanie podpowiedzi przekazywanych przez telefon za pomocą zestawu słuchawkowego. Znajomość nowoczesnych sposobów ściągania uczniowskiego przez nauczycieli może okazać się szczególnie przydatna. Świadomość istnienia stron internetowych¹⁴ z rozwiązaniami, wypracowaniami, opracowaniami czy referatami z wielu przedmiotów pozwoli częściowo zabezpieczyć uczciwość ucznia.

¹³ Z wypowiedzi P. Bartnika (OKE w Szczecinie) dla „Gazety Wyborczej” (Szczecin) 29.08.2002.

¹⁴ Na przykład: <http://www.sciaga-online.pl>

<http://www.sciaga.pl>

<http://www.sciaga.szkola.net>

<http://www.sciaga.div.pl>

<http://mic.vecco.com/sciaga/>

Współczesna etyka nauczycielska jako etyka grupy zawodowej odpowiedzialnej za kształt i rozwój społeczeństwa informacyjnego XXI wieku zrodziła się na gruncie humanistycznych tradycji wychowania. Starożytne - intelektualne pojęcie etyki przekształcało się w kierunku perfekcyjnego osiągania wzorów boskich. Dziś koncentruje się l.na znaczeniu utylitarnym określanych reguł. Podstawowe zasady moralne współczesnego nauczyciela ukierunkowane są na kształcenie ludzi dobrych, uczciwych i mądrych. Dylematy moralne pojawiające się w toku egzaminowania i oceniania związane są z uczciwością zarówno egzaminowanych jak i egzaminujących, z trudnością dokonywania wyborów i podejmowania decyzji. Do kanonu cnót nauczycielskich obok poszanowania i głoszenia prawdy oraz dobra człowieka można zaliczyć dążenie do samorealizacji i ciągle podnoszenie wiedzy.

Małgorzata Makiewicz

LITERATURA

- Brookhart S. M., *Teachers' Grading Practices: Meaning and Values*. "Journal of Educational Measurement" 1993 nr.2.
- Kozakiewicz M., *Z problemów etyki zawodowej nauczyciela*, (w:) Sarapata A.(red.), *Etyka zawodowa*, KiW, Warszawa 1971.
- Muszyński H., *U podstaw etyki zawodowej nauczyciela*, (w:) Sarapata A.(red.), *Etyka zawodowa*, KiW, Warszawa 1971.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 1997.
- Niemierko B., *Jak utworzyć sieć ośrodków diagnozy osiągnięć szkół podstawowych i średnich*, (w:) Wenta K.(red.), *Pomiar edukacyjny jako kompetencje pedagogiczne*, Wydawnictwo naukowe US, Szczecin 2001.
- Niemierko B.: *Pomiar wyników kształcenia*. WSiP. Warszawa 1999.
- Niemierko B., Szmiągł K.(red.), *Teoria i praktyka oceniania zewnętrznego. IV Ogólnopolska Konferencja z cyklu „Diagnostyka edukacyjna”*, Pandit, Kraków 2001.
- Okoń W., *Problemy osobowości nauczyciela*, (w:) Okoń W.(red.), *Osobowość nauczyciela. Rozprawy*, PZWS, Warszawa 1959.
- Schreiber I., *Ściągą w praktyce szkolnej*, Księgarnia Nauka i Sztuka, Kraków 1938.
- Szewczyk K., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa Łódź 1998.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, PWN, Warszawa 1978.
- Wenta K.(red.), *Pomiar edukacyjny jako kompetencje pedagogiczne*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 2001.